

ALARIC, AETIUS, ATILA

sau

NAȘTEREA, APĂRAREA ȘI MOARTEA IMPERIILOR

de

Sever Dumitrașcu

Prezentul studiu pornește de la o constatare bibliografică. Am căutat într-o lucrare de referință(?), intitulată pompos *Enciclopedia Civilizației și Artei Romane* (Buc., 1974) de Jean-Claude Fredouille, tradusă în limba română de Dorin Radulian și apărută în *Editura Meridiane* din București, legată între coperti monumentale, cu supracopertă din pergamoid supraelegantă și imprimată pe hârtie *kunstdruck*, patru cuvinte: *Alaric*¹, *Aetius*², *Attila*³ și *Campus Mauriacus*⁴, dar care, dintr-o superficialitate fără justificare (de fapt din ignoranță științifică limpede) nu erau cuprinse în „celebra” „enciclopedie”. Atunci la ce bun traducerea și mai ales pentru ce cheltuielile – din bani publici pe atunci! – ale traducerii și tipăririi ei de editura bucureșteană sus-amintită. Ne-a mai pândit însă o idee: să nu fie însemnate pentru civilizația romană cele trei personalități și bătălia de la Campus Mauriacus? Nu știm dacă această editură, consilierii săi științifici și-au dat seama de eroarea „francofonă” la care predispuneau publicul cititor românesc și mai ales folosirea – FĂRĂ FOLOS –, a banilor publici prin care se subvenționau de statul român publicarea unor opere de cultură universală, mai ales occidentală, și care în nici un caz nu reprezentau ținuta istoriografiei franceze cu privire la romani și cu atât mai puțin literatura de specialitate germană, engleză, italiană sau rusă.

În anul 1982 Editura Științifică Enciclopedică din București a publicat, sub coordonarea științifică a romanistului român *Dumitru Tudor*, *Enciclopedia Civilizației romane*, scrisă de un mănunchi de cercetători români.

Redăm prezentarea celor trei personalități istorice și a localității *Campus Mauriacus*, cu implicații majore în istoria Romei:

A „**ALARICUS** (cca 370–410 A.D.), rege vizigot (*dux Gothorum*) (395–410 A.D.). Născut la nordul Dunării, Alaricus a trecut de copil în Imperiul roman, unde a participat mai târziu la luptele goților împotriva romanilor, dar și alături de romani împotriva uzurpatorului Eugenius (394). La începutul secolului V A.D. vizigoții

¹ Jean-Claude Fredouille, *Enciclopedia Civilizației și Artei Romane*, Buc., 1974, p. 38–39.

² *Idem, ibidem*, p. 35.

³ *Idem, ibidem*, p. 53.

⁴ *Idem, ibidem*, p. 64–65.

conduși de Alaricus au părăsit Peninsula Balcanică îndreptându-se spre Pannonia și Noricum, de unde au pătruns în Italia. După ce a fost în repetate rânduri înfrânt de generalul Stilicho, Alaricus a izbutit să cucerească Roma (24 august 410 A.D.). În timp ce înainta spre Africa, Alaricus a murit în sudul Italiei, fiind înmormântat în râul Busento⁶⁵.

B „**AETIUS** (Aëtius – Flavius Aëtius), general și om politic sub Valentinian III. Fiul lui Gaudentius, *magister militum* din Durostorum. Ostatic la curtea lui Alaricus (probabil între 405–408 A.D.) apoi la huni, a cunoscut îndeaproape felul acestora de viață și de luptă. A păstrat până târziu legături de prietenie la curtea lui Attila. După victorii împotriva vizigoților și francilor, a fost numit *magister utriusque militiae* (429 A.D.). Consul în 432 A.D., 437 A.D., 446 A.D. și *Patricius* (433 A.D.). În alianță cu vizigoții a oprit înaintarea hunilor care urmăreau cucerirea Galliei, în bătălia de la *Campus Mauriacus* (451 A.D.). S-a opus totuși nimicirii totale a hunilor, pe care intenționa să-i folosească împotriva goților. Întors în Italia, a logodit pe fiul său cu fiica împăratului Valentinian III, dar, la intrigile lui Petronius Maximus și ale eunușului Heraclius a fost ucis de însuși împăratul. A fost *ultimul mare apărător al Imperiului roman* (s.n. S.D.)⁶⁶.

C „**ATTILA**, rege al hunilor. A domnit mai întâi împreună cu fratele său Bleda (434–445 A.D.), apoi singur (445–453 A.D.). Sub Attila Imperiul hunilor se întindea din Munții Caucaz până la Rin, din Pannonia și de la Dunărea de Mijloc până în Germania de nord și Polonia de azi. Centrul puterii lui Attila se afla în câmpia Pannoniei, de unde a întreprins repetate atacuri la Dunărea de Jos distrugând așezările de pe ambele maluri ale fluviului (441–448 A.D.). Obligând toate popoarele de pe teritoriul stăpânit de el la plata unui tribut inclusiv Imperiul roman de răsărit. Attila a încercat să supună și Gallia, dar a fost oprit de către *armatele romane comandate de generalul Aetius. Acesta aliat cu vizigoții* (s.n. S.D.), i-a zdrobit pe huni în renumita bătălie de la *Campus Mauriacus* (451). În 452 A.D. Attila a organizat o expediție în Italia, dar armata i-a fost decimată de molimă, după care a murit subit (453). După moartea sa puterea hunilor a decăzut, stăpânirea lor fiind desființată, în urma bătăliei de la Nedao, în Pannonia (454 A.D.)⁶⁷.

D „**CAMPUS MAURIACUS** (azi lângă Châlons sur-Marne, reg. Troyes, în Franța), localitate celebră în antichitate, prin victoria armatelor romane, aliate cu alanii și vizigoții, comandate de generalul Aetius, asupra hunilor conduși de Attila (451 A.D.). Deși rezultatul n-a fost decis, bătălia de la *Campus Mauriacus* a marcat declinul puterii hunilor⁶⁸.

Așadar să nu însemne nimic, în Enciclopedia Civilizației și Artei Romane, pentru autorul ei, Jean-Claude Fredouille, și pentru traducătorii săi români, în istoria civilizației romane:

a) cucerirea Italiei și a Romei de vizigoții lui Alaric;

⁵ I. Barnea, în *Enciclopedia Civilizației Romane*, Buc., 1982, p. 45; cf. și Sozomenos, VII, 25; IX, 4, 6; Zosimos, 5, 5–7, 26, 27, 31, 36.

⁶ *Idem, ibidem*, p. 29–30; cf. și Zosimos, 5, 36, 1; *F.H.G.*, IV, 614 sq.

⁷ *Idem, ibidem*, p. 112; cf. și Priscus, *Fragmenta*; Jordanes, *Getica, passim*.

⁸ *Idem, ibidem*, p. 156.

b) întemeierea Imperiului hunic (nu hun, deoarece era o confederație alano-germano-hună, sub conducerea dinastiei hunice a Attilizilor) întins din Munții Caucaz până la Rin; și

c) salvarea de către Aetius în fruntea armatelor romano-vizigoto-alane, pentru încă 25 de ani, a Imperiului roman de apus? Firește că răspunsul nu este acesta și l-a dat savantul român Ion Barnea în cele, citate de noi mai sus din *Enciclopedia (română!) a civilizației romane*.

Într-o lucrare, de astădată, de sinteză, cu un titlu nu numai îmbietor, ci de-a dreptul incitant, în care printre altele multe, la *Concluzie*, autorii încheie interogativ: „Așadar iată-ne, și pe noi, în fața problemei finale: de ce a pierit Roma? Cine nu și-a pus această întrebare, cine nu a căutat un răspuns?“. Firește e edificator. Ne referim la sinteza *Roma și destinul ei*, vol. I și II, Buc., 1985, de Raymond Bloch și Jean Cousin, tradusă în românește de Barbu și Dan Slusanschi și publicată în seria *Arte și Civilizații*, de aceeași Editura Meridiane, din București.

Având în vedere, din punctul nostru de cititor de istorie, implicațiile pe care le-au avut în istoria Imperiului roman târziu, a celui de apus, în speță, vizigoții lui Alaric, hunii lui Attila și, firește, în primul rând Aetius „ultimul mare apărător al Romei“, ne-am adresat, din nou cu încredere de cititor de istorie, explicațiilor date în acest sens de cei doi autori, fără a intra în detalii de altă natură, care nu privesc, direct și nemijlocit „economia“ acestor rânduri. Redăm două lungi citate, pentru a nu ciunti înlănțuirea ideilor și subliniem eleganța frazelor, din două paragrafe:

A. Din primul intitulat: „DE LA EVANGHELIA LUI AUGUSTUS LA EVANGHELIA LUI IISUS: „Nu este de domeniul lucrării de față să urmărească dincolo de Theodosius istoria bisericilor de Răsărit și de Apus, care, datorită existenței Imperiului de la Bizanț și a Imperiului de la Roma, primesc organizări deosebite. În Răsărit, puterea autorității civile este destul de mare pentru ca biserica să nu ocupe poziția dominantă; tot acolo nestorianismul și montanismul agită spiritele încă multă vreme și dezlănțuie certuri vii; monofizitismul zdruncină conciliile. În sfârșit, în 451, se reușește la Chalcedon ca toți să admită că Iisus este Cristosul unic și adevărat, că el reunește în sine cele două persoane și că Roma are întâitate asupra Constantinopolului. Scurta domnie a lui Marcianus (450–457) aduce atunci o perioadă de seninătate în raporturile politico-religioase. Biserica din Apus suferă repercusiunea instabilității puterii civile în cursul secolului al V-lea și se află supusă schimbărilor frecvente ale stăpânilor puterii, generali și civili, dar ea poate asuma pe deplin misiunea ei spirituală: episcopii devin apărătorii cetății pe planul carității, al legislației și al inteligenței. Un papă ca Leon cel Mare, care își exercita pontificatul în cursul întunecatei perioade ce se întinde din 440 până în 461, care asistă la asasinarea lui Aetius și a lui Valentinianus al III-lea, care încearcă să înlăture nenorocirile pe care le prevestește Attila, care moderează pe cât se poate jaful lui Genseric [rege vandal care a cucerit și prădat Roma timp de două săptămâni – 2–16 iunie 455 –, luând în captivitate mii de persoane, inclusiv pe împărăteasa Eudoxia, văduva lui Valentinianus III, cu cele două fiice ale sale Eudochia și Galla Placidia n.n. S.D.], reprezintă în fața istoriei marea tradiție romană prin vederile sale cumpănite, prin înțelepciunea sa practică, prin înalta conștiință a îndatoririlor sale de om și de păstor, încât, în plină răvășire a spiritelor și a lucrurilor, el este simbolul viu al permanenței

romane și clasice. *Eveniment politic* (? S.n. S.D.) creștinismul avea să fie deopotrivă un fenomen religios și un fapt de civilizație de un răsunset nemăsurat. Iudaismul particularist nemaocupând nici un teritoriu suveran, creștinismul avea să poată să se înfățișeze nu ca o națiune într-o națiune, nu ca un ferment de revoltă împotriva societății laice, ci ca un înlocuitor de pondere ecumenică și de valoare universalistă⁹, și

B. din al doilea intitulat: „ROMA NU MAI ESTE ROMA“ – PROVINCIIILE IMPERIULUI – GALLIA: „În 251, germanii inundă Gallia până la Pirinei și Catalonia. Alungați de către Gallienus, cârmuiți de către Postumus, care s-a stabilit la Augusta Treverorum, reveniți în 275–276 sub Probus, atrași după ei de către bagauzi, învinși de Maximianus și de Constantius Chlorus, ei nu par să respecte pacea decât sub administrația dioclețiano-constantiniană și cele patru prefecturi ale sale, sub vicarii și cadrele sale de consulari, de *praesides*, de perceptori ai tezaurului, de comiți și de *duces* care dirijează în mod birocratic treburile judiciare, financiare, civile, militare, în regrupări sau despărțăminte autoritare, și aceasta pentru un răstimp relativ scurt. Secolele al IV-lea și al V-lea văd din nou revărsându-se hoardele francilor, ale alamanilor, ale vandalilor, ale suevilor, ale alanilor, ale burgunzilor, apoi pe cele ale vizigoților și, în sfârșit ale hunilor. În 451 *Aetius este doborât* (? s.n. S.D.) în Câmpiile Catalaunice; în 486 și în 506, Clovis cucerește ultima parte a Galliei romane de la nord de Loara. Dar în această Gallie zdrobită se menține o rodnică romanitate; limba celtică persistă în popor; divinitățile celtice continuă să primească închinările credincioșilor lor; dar se produc asimilări precum și sincretisme. De aici rezultă o comunitate romano-celtică în care lumea modernă își va afla una din temeliiile sale fundamentale. Această provincie este iscusită. Gallii par să fi inventat mașina de secerat despre care vorbește Pliniu, plugul cu roți (= *rotile*, n.n. S.D.), coasa, sita din păr de cal, dogăria și rindeaua de dogărie. Tehnicile lor agricole – îndeosebi folosirea mării pentru îngrășarea și îngrășămintele pe bază de var –, fertilizează un sol deja roditor, a cărui istorie economică o scriu cadastrele prin inscripțiile lor. Bogăția agrară se bizuie pe grâu, viță de vie, măslini și creșterea animalelor. Circulația fluvială pe care o atestă basoreliefurile, rețeaua de drumuri pe care le străbat numeroase vehicule, toate dau despre această țară o impresie de forță și de vitalitate, susținute de un comerț înfloritor (20.000 de vârfuri de amfore dragate la Châlons-sur-Saône) și de o industrie prosperă orientată spre metale și olărie, pe care o fabrică, între altele, centrul de la Granfesenne, unde numai *graffiti* singuri dezvăluie un total de 765.132 de vase produse de meșteșugari, al căror număr cunoscut se ridică până astăzi la 109¹⁰.

Și desigur lucrurile stau întocmai ca cele descrise în rândurile de mai sus, doar că aceste realități istorice concrete nu explică prăbușirea lumii romane occidentale, disparăția în 476 a Imperiului roman de apus, ca subiect de drept internațional antic.

Criza de „*întindere imperialistă*“ a Imperiului roman (de fapt teritoriu tricontinental moștenit – cu excepția cuceririlor lui Traian: Dacia, Armenia, Asiria, Mesopotamia – de la republica romană târzie), conjugată cu cea *demografică* (în varianta sa militară și parazită a armatei și societății romane – din Roma și Italia – în primul rând); cu cea financiară și mai ales cu profunda criză a religiilor „păgâne“,

⁹ R. Bloch, J. Cousin, *Roma și destinul ei*, II, Buc., 1985, p. 263–264.

¹⁰ *Idem, ibidem*, p. 279–280.

sunt cele „vinovate“ de căderea Imperiului roman de apus. Din contră creștinismul (după Mediolanum – 313, și mai ales după reforma lui Teodosiu cel Mare, 381–382), precum și cuceririle tehnologice „barbare“, dar din provinciile romane – cazul Galliei – nu dărau ci consolidau din interior statul roman. Deci „șocul final“ care a transformat cauzele într-o nouă realitate trebuie căutat în altă parte. Și el este, într-un mod intrinsec legat – acest șoc final – de evenimentele petrecute în cele două sau trei evenimente întâmplătoare în anii 451 și 453, respectiv 454, de vizigoții, fostului Alaric, de romanii lui Aetius (ucis la 21 septembrie 454 în timpul unei audiențe de mână împăratului), aliații care l-au învins „à la Pyrrhus“ e drept, pe Attila aflat în fruntea confederației sale. Moartea lui Attila în 453 a atras un an mai târziu „dezastrul“ hunic de la Nedao, de care, în mod paradoxal se leagă nu o viitoare victorie romană, ci chiar dispariția statului roman în apus. Și e de notat că pentru „amânarea“ acestei dispariții, cât și pentru salvarea celui din răsărit, pentru *menținerea* lumii romane, un aport substanțial l-au adus provinciile dunărene și balcanice – așa numite „traco-daco-illyre“, prin seriile de militari, generali și împărați romani – apărători ai Imperiului –, din perioada romană târzie și romani-bizantină, cum vom încerca să arătăm mai jos, revenind asupra acestei probleme. Aetius fiind unul, dar nu singurul, și poate nu cel mai strălucit exemplu în acest sens. El a fost însă *ultimul*; tot de origine „orientală“ din Dusortorumul daco-roman care a înregistrat o victorie asupra „barbarilor“. „Barbari“ care la rândul lor nu mai trebuie înțeleși în sensul „barbar“ al *dreptului natural grec* (=toți „ceilați“ pot deveni sclavi) sau dreptului (=un non sens) roman, *jus gentium* (toți cei învinși devin automat prizonieri=sclavi, și tot pământul cucerit *ager publicus*=praedia populi romani!), ci ca „barbari“ care fie ca foederati, fie ca amici, fie colonizați, fie înrolați în armata romană, (un „barbar“ german – Stilicho – îi oprește temporar, în invazia lor pe vandali, alani, quazi și luptă cu vizigoții lui Alaric). Ei sunt acum nu „barbari“, ci fie „barbari“, fie o parte din lumea romană, romană și „barbară“, creștină și „păgână“. Să revenim însă la „șocul ultim“, care peste 22 de ani va declanșa – cu un imens zâmbet al „ironiei istoriei“ descăunarea ultimul împărat roman cu nume, parcă, predestinat – Romulus Augustulus. Iată faptele istoriei concrete:

a) „NEDAO, râu din Câmpia pannonică. Aici în anul 454 A.D. hunii conduși de fiii lui Attila au suferit o gravă înfrângere din partea unei coaliții barbare conduse de gepizi. Lupta de la Nedao a marcat *începutul destrămării puterii hunice*“ (s.n. S.D.)¹¹, dar nu numai, căci,

b) „ODOACRU (Odoacer, Odovacar) (433–493 A.D.), rege german în Italia (23 august 476–492 A.D.), fiul unui *prinț al skirilor, probabil Edec* (s.n. S.D.), a slujit ca ambasador al lui Attila la Constantinopol. Aici eunucul Chrysaphius a încercat să-l cumpere ca să-l asasineze pe regele hun. Proclamat rege de trupele de mercenari din Italia (după unii în special detașamente herule? n.n. S.D.), al căror conducător era (23 august 476 A.D.) Odoacru a detronat pe tânărul Romulus Augustulus (septembrie 476 A.D.), ultimul împărat roman de apus, căruia însă i-a cruțat viața și a fost recunoscut ca rege de împăratul Zenon din Orient, și de senatul roman. A întâmpinat opoziție în rândurile conducătorilor militari germani, cărora nu le-a încredințat posturi de conducere. După pătrunderea ostrogoților în Italia

¹¹ Emilia Tomescu, în *Enciclopedia Civilizației Romane*, Buc., 1982, p. 535.

(489 A.D.), Odoacru a fost înfrânt în mai multe lupte și în cele din urmă asasinat de Theodoric, la Ravenna (493)¹².

Dacă ne-am „orienta imaginar“ cu acest prilej pe harta Europei am putea avea „surpriza“ să constatăm că cele desfășurate la Roma-Ravenna, își au „preludiile“ politico-militare în sud-estul și respectiv centrul Europei, în teritorii din vecinătatea pământurilor Daciei (în sens generic, preroman): la fel ca vizigoții, ostrogoții își au teritoriile de pornire din regiunile sud-dunărene, ca și „skirul herulilor“, conducătorul cetelor de heruli mercenari și a altora, în regiunile central dunărene.

Dar, dacă din regiunile carpato-dunărene, înțelegându-le de la Bratislava până la Tulcea, pe Dunăre, s-au născut aceste „mari începuturi“ ale istoriei europene, cu fireștile consecințe în istoria universală, se cuvine să-i prezentăm pe marii protagoniști, din „tabăra“ romană și din „tabăra“ opusă, adică *Aetius*, *Attila*, *Odoacru* și în lumina istoriografiei românești moderne.

A. „**AETIUS**. Flavius Aetius s-a născut la *Durostorum* (Silistra). Pe tatăl său îl chema *Gaudentius* (*RE*, VII, 859, 6). A fost militar în armata romană: are rangul de *domesticus*, apoi de *magisterequitum* (*Greg. Tur.*, II, 8), și *comes Africae*, unde s-a remarcat în acțiunea (399) de distrugere a templelor și idolilor păgâni. Moare ucis într-o „rebeliune“ a soldaților din Gallia. Pe mama lui Flavius Aetius o chema *Itala*, probabil de origine, tot din *Durostorum*. Aici, la 390 sau 391 se naște fiul lor Flavius.“

Flavius Aetius a fost căsătorit cu fiica lui *Carpilio* – *comes domesticorum* și a avut doi copii, ce purtau numele celor doi bunici – *Carpilio*, ostatec la *Attila* (*Prisc*, fr. 8; *FHG*, IV, p. 81; *Cassiod. Var.*, I, 4, 11; *RE*, III, 1611, 2) și *Gaudentius*, *logodit* de tatăl său cu fiica împăratului *Valentinian al III-lea*, firește, probabil, din calcule politice.

Redăm, mai jos, comparativ, cu prezentarea lui Aetius în istoriografia occidentală, micromonografia lui Flavius Aetius, pe care i-a realizat-o lingvistul și istoricul I. I. Russu, acestui roman, asupra vieții și activității căruia au mai zăbovit și *Theodor Mommsen*¹³ și autorul studiului despre *Aetius* din *RE*¹⁴. Lucrarea lui I. I. Russu se intitulează: *Elementele traco-gețice în Imperiul roman și Byzantium* (veacurile III–VII), Buc., 1970, sintetiză de referință privind personalitățile din sud-estul Europei de la *Maximinus Thrax* până la *Împăratul Focas* (602–610):

„**FLAVIUS AETIUS**, după unii „roman“, ori „un illyr născut în *Durostorum* (*Mommsen*), iar după altă presupunere mai veche got, întrucât prin moesi ar fi de înțeles goții din Moesia. Dar pasajul din *Iordanes* este clar, nu lasă loc altei interpretări: „*Aetius ergo patricius, fortissimorum Moesium stirpe genitus in Durostorum civitate*“ (*Getica*, 176). Prin *Moesi* nu se poate înțelege vreun trib germanic (gotic), căci contextul și împrejurările generale nu permit așa ceva: dacă avea un miez de adevăr, obârșia „germanică“ a unei figuri atât de importante a lumii romane n-ar fi putut trece neobservată de cronicari, în primul rând de *Iordanes*, bun cunoscător al oamenilor și stărilor din Moesia, *zelos și el* (s.n. S.D.) în preocuparea de a releva tot ce părea sau putea fi declarat de origine germanică (cum făcuse greșit, după alții în cazul lui *Maximinus Thrax*). Nu se văd motivele de a presupune

¹² I. Barnea, în *Enciclopedia Civilizației Romane*, Buc., 1982, p. 545–546.

¹³ Th. Mommsen, în *Hermes*, XXXVI, 1901, p. 517=G.S., IV, p. 532.

¹⁴ O. Socek, *RE*, VII, 859.

că familia lui Aetius n-ar fi localnică din Moesia Inferior, deci moeso-romană, ca atare foarte probabil de neam trac, romanizată: numele romane (Gaudentius, Itala?, Aetius) indică cetățeni ai Imperiului, nu goți sau altfel de străini, care poartă rar nume de împrumut romane. Nomen gentilicium Flavius (pe care s-ar părea că nu-l avusese Gaudentius) e luat după moda veacurilor IV–VI. În atare sens și nu ca originar din Roma sau Italia (Constantius al III-lea era un „Romanus dux“ din Naissus), Aetius poate fi considerat ca ultimul mare „roman“ în Occident (Proc., III, 3, 15), puternică pavăză a romanității în fața asalturilor germanice; acest moeso-roman era de o ținută morală și fizică impunătoare. De mic copil el a intrat în *officium* unui *praefectus praetorio*, iar prin anii 405–408 era ostatec la regele vizigot Alaric, unde învăța limba și obiceiurile goților; mai târziu la huni câștigă alte legături bune și simpatii; sub împăratul Ioan (423–425) e făcut *comes domesticorum* și *cura palatii*, trimis cu mari sume de bani la huni pentru a strânge trupe de mercenari contra lui Thodosius al II-lea. În 429 e *magister utriusque militiae*, având deplină puterea asupra împăratului Valentinian. Noi biruințe, asupra iutungilor și noricilor, consacrau pe Aetius ca cel mai de seamă general în occident, iar consulatul luat de trei ori (a. 423, 437, 446) îl ridică la cele mai mari înălțimi ce putea ajunge un „particular“ devenind astfel conducătorul de fapt al întregii politici a imperiului occidental. Dintre evenimentele guvernării sale sunt de relevat conflictul cu Bonifatius comes Africæ și suprimarea acestuia; retragerea lui Aetius (din cauza uneltirilor care-l urmăreau) la huni și revenirea cu ajutor armat din partea barbarilor, pe care se rezema în bună parte puterea sa. Conflictul izbucnit între imperiu și huni a culminat în bătălia de Câmpiile Catalaunice (a. 451), terminată cu biruința lui Aetius, dar urmată de pustiirea Italiei nordice de către huni. Lumea romană a scăpat de primejdia barbară numai prin moartea lui Attila (453). Dar Aetius nu urmărea nimicirea hunilor, de care se folosea cu multă abilitate contra goților.

Asupra împăratului Valentinianus, Aetius câștigase un fel de tutorat ce a luat sfârșit din cauza încercării lui de a se asigura succesiunea la tron pentru fiul său Gaudentius, intrat „prin logodnă“ în familia imperială. Simțind împăratul o puternică aversiune contra marelui general și din îndemnul lui Petronius Maximus consul și al eunucului Heraclianus, adversar al lui Aetius, acesta fu ucis de însăși mâna împăratului, în cursul unei audiențe (21 septembrie 454). Cădea astfel, în condiții cu totul ieșite din comun, marele general moeso-roman al împărăției apusene, „mâna dreaptă a împăratului“ (Proc., III, 4, 28) și „magna occidentalis rei publicae salus... cum ipso hesperium cecidit regnum nec haetenus valuit relevavit“, cum observa melancolic cu opt decenii mai târziu cronicul Marcellinus (a 454, *Chr. min.*, II, 86). Era ultimul mare roman, singurul capabil să oprească sau măcar să întârzie descompunerea împărăției apusene lovite de triburile germanice, care aveau să schimbe fundamental cursul și fața romanității occidentale.

Prin dispariția lui Flavius Aetius și a lui Valentinianus (fără urmași din dinastia sa), imperiul roman occidental era în pragul descompunerii inevitabile, în contradicțiile interne ale sistemului politic, în conflictele dintre uzurpatori și căpeteniile germanice, iar înlăturarea ultimului monarh roman, Romulus Augustulus (a. 476), a însemnat încheierea formală a suveranității romane în Occident, instalarea stăpânirilor germane în Roma, Italia și provincii. Centrul politic al lumii greco-

romane se deplasează către noua Romă, Constantinopolis (Byzantion), spre care gravitează viața civilizată a bazinului mediteranean¹⁵.

B. „**ATTILA** și **ODOACRU**. Precipitarea evenimentelor istorice europene, romane și barbare, cu consecințe perene, până azi, în istoria universală, a implicat împletirea destinului celor trei personalități Aetius, Attila și Odoacru, într-o succesiune inextricabilă“: 451 – înfrângerea, sau mai degrabă stoparea extinderii „imperului hunic“ în occident; 453 – moartea lui Attila, cu consecințele luptei de la Nedao; 454, nu numai moartea lui Aetius, ci și înfrângerea coaliției hunice la Nedao, având drept urmare stabilirea dominației gepide în bazinul central al Dunării și diseminarea coaliției germane a hunilor: retragerea skirilor pe valea râului Vah în Slovacia, stăpânirea herulilor, rugilor și longobarzilor în nordul ariei de putere gepidă, impunerea puterii ostrogote în Pannonia (469–470) și plecarea hunilor și skirilor spre alte destine istorice. Unul dintre aceste destine ale prosopografiei romano-germane – adică europene, Odoacru, skirul Odoacru, regele herulilor, va conduce spre ceea ce în istoria universală înseamnă anul 476.

Redăm, de asemenea comparativ, cu istoriografia occidentală, cele scrise de savantul român Ion Barnea¹⁶, în anul 1968, în capitolul *Imperiul roman în fața hunilor*, din volumul *Romanii la Dunărea de Jos*, deoarece el ni se pare edificator în ceea ce privește scrierea unei istorii a evului mediu și din punctul de vedere „răsăritean“= constantinopolitan (=bizantin), după concepția aceluși proiect făurit de istoricul Gh. Brătianu, în conivență cu istoriografia europeană a deceniilor 4 și 5 ale secolului nostru și care s-a frânt în urma „efectelor malefice“ ale celui de al doilea război mondial, s-a frânt prin întemnițarea și moartea marelui istoric în închisoarea de la Sighet:

„În urma plecării vizigoților, la nord de Dunăre apare pericolul hunilor, care, după ce au fost organizați sub conducerea lui Trua, dar mai ales a fraților Attila și Bleda (434–445), iar apoi sub Attila singur (445–453), au pricinuit mari neajunsuri romanilor. La Dunărea de Jos, ca și în alte părți, orașe întregi au fost distruse complet, iar populația care a mai rămas cu viață, dusă în captivitate, în nordul fluviului. În urma atacurilor repetate asupra Illyricului și Traciei slabul împărat Teodosiu al II-lea (408–450) a fost silit să răscumpere pacea cu prețul unui tribut foarte mare, care a fost și mai mult ridicat după atacul din anul 434 asupra Constantinopolului. Incursiunile de pradă și jaf ale hunilor se țin lanț, amenințând însăși capitala și impunând de fiecare dată Imperiului condiții, din ce în ce mai grele și mai umiltoare. Situația grea datorată pe de o parte sarcinilor fiscale impuse de tributul plătit hunilor, pe de alta amenințării directe a acestora, se resimte adânc și în provincia Scythia Minor. Unii scriitori și istorici bizantini și latini ne informează despre existența în ultimii ani de domnie ai lui Teodosiu I și sub Arcadius a lui Theotimos I, supranumit „scitul“, probabil nu autohton, episcop al Tomisului și Sciției, pe care „hunii de la Istru“ îl numesc „zeul Romanilor“. Pe acești barbari, „sălbateci de la natură“, care atacau și prădau adesea teritoriul Scythiei Minor, Theotimos știa să-i îmblânzească și să-i abată de la jaf, oferindu-le daruri. Episcopul „filozof“ pare să fi fost și misionar

¹⁵ I. I. Rusu, *Elemente traco-getice în Imperiul roman și Byzantium*, Buc., 1976, p. 72–74.

¹⁶ I. Barnea, *Dobrogea de la Teodosius I la Justinian*, în volumul R. Vulpe, I. Barnea, *Romanii la Dunărea de Jos* (=Din istoria Dobrogei, II), Buc., 1968, p. 406–409.

al creștinismului în rândurile hunilor. Theotimos I se afla în cele mai bune legături de prietenie cu Ioan Christostom, patriarhul Constantinopolului, care pe la anul 399 a trimis misionari pentru „nomazii sciți de la Istru“, prin care în primul rând trebuie să-i înțelegem tot pe huni. Cu prilejul păcii încheiate în anul 434, este amintită ca aflându-se în stăpânirea hunilor „fortăreața *Karsos* din Tracia“ cel mai probabil *Carsium* din Scythia Minor. Altă dată, un federat răsculat împotriva stăpânirii, probabil un hun, cu numele Valips, s-a stabilit la Noviodunum, unde a trebuit să fie asediat de trupele imperiale. În anul 449 un nou tratat de pace a fost încheiat între Teodosiu al II-lea și Attila. Regele hunilor părăsea teritoriile de la sud de Dunăre și renunța să mai ceară predarea eunucului Chrysaphios, persoana cu cea mai mare influență pe lângă împărat și care uneltise un complot împotriva lui Attila. El consimțea de asemenea să nu mai pretindă nici restituirea transfugilor iar romanii la rândul lor, promiteau să nu mai primească pe viitor nici un refugiat de la huni. Din acel moment Attila și-a îndreptat privirile spre partea de apus a Imperiului, deși cea de răsărit continua să-i plătească tribut. Cunoscând probabil acest ultim plan al regelui hun, energicul împărat Marcian (450–457), succesorul lui Teodosiu al II-lea, a refuzat să-i mai plătească tribut, aducând odată cu reducerea sarcinilor fiscale, o mare ușurare în rândurile populației greu apăsată de povara impozitelor și de corupția funcționarilor administrativi. Deoarece cu cea mai mare parte a armatei se îndrepta spre Occident, Attila a trimis împotriva lui Marcian numai un număr redus de trupe, care au fost înfrânte și respinse peste graniță. La rândul lor, grosul forțelor hunice care urmăreau supunerea Galliei, au fost oprite în înaintarea lor de armatele generalului roman Aetius, în bătălia din câmpiile Catalaunice (451). Flavius Aetius era fiul lui *Gaudentius magister equitum* din Durostorum. În tinerețe el fusese ostatec în lagărul lui Alaric, unde-și însușise cunoașterea limbii gotice. Apoi trăise ca ostatec la huni, cunoscând felul de viață și de luptă al acestora și păstrând chiar mai târziu *strânse legături de prietenie* (s.n. S.D.) la curtea lui Attila. Îndată după moartea lui Attila (453), puterea hunilor decade, iar apoi este definitiv sfărâmată de o coaliție având în frunte pe gepizi la Netao (=Nedao), în Pannonia (454). Hunii și aliații lor de diferite neamuri, care au supraviețuit acestei înfrângerii, s-au împrăștiat, parte continuând să trăiască în ținuturile de la nord de Dunărea Inferioară, de unde vor face incursiuni de pradă în dreapta fluviului, parte intrând în serviciul Imperiului roman, iar cea mai mare parte întorcându-se în stepele de la nordul Mării Negre, unde se vor contopi cu populația de același neam cu ei, în primul rând cu *bulgarii*. Dintre diferitele neamuri care alcătuiesc marele regat al hunilor, *scirii*, *sadagarii* și *alanii*, sub conducerea lui Condax, au fost stabiliți în timpul împăratului Marcian ca federați ai Imperiului, în Scythia Minor și Moesia Inferior. Hernac, fiul cel mai mic al lui Attila, împreună cu ai săi, și-a ales ca loc de așezare regiunea de nord-est a Dobrogei, în spre delta Dunării. Rămășițe ale hunilor de la nord de Dunăre, împreună cu alte neamuri, va continua și mai târziu, în timpul împăratului Leon I (457–474), să atace dioceza Traciei, până când șeful lor Dengizik, unul dintre numeroșii fii ai lui Attila, a fost învins și ucis în lupta contra trupelor romane conduse de Anagastes, *magister militum per Thracias*. După descompunerea marelui regat al hunilor, populațiile germanice apar din nou pe primul plan în partea de răsărit a Imperiului. Împăratul Marcian a reînnoit tratatul de alianță (*foedus*) cu ostrogoții. În Peninsula

Balcanică erau împrăștiți numeroși ostrogoți, care se aflau în serviciul Imperiului, dar sub comandanți de același neam cu ei. Vizigoții, la rândul lor, nu dispăruseră cu totul chiar după plecarea lui Alaric. Mai rămăseseră pe loc parte din goții lui Ulfila, așa numiții *Gothi minores*, care-și duceau viața lor pașnică în Moesia Inferior, în jurul orașului *Nicopolis* (Iordanes, *Getica*, 51). La Constantinopol era atotputernic alantul sau gotul Aspar, căruia îi datorau tronul împărații Marcian și Leon I, ultimul originar din tribul trac al bessilor și ocupând ca și mai înainte Marcian, un post de încredere în serviciul personal al lui Aspar. Când Leon și Aspar au ajuns în conflict, acesta din urmă a izbutit să-și impună voința sa bazându-se în primul rând pe ostrogoții federați din dioceza Traciei aflați sub comanda lui Theoderic Strabo, nepotul soției sale. În timpul aceluiași împărat, aflăm despre existența unui „rege got“ (*Getarum rex*), cu numele Bigelis, pe care Ardabur, fiul lui Aspar, l-a învins și ucis. (Iordanes, *Romanica*, 336). Acesta era stabilit probabil la Dunărea de Jos, alături de alanii lui Candax, care erau amestecați cu multe elemente gotice. Tratatul de alianță (foedus) încheiat de Marcian cu ostrogoții, a fost denunțat de Leon I, curând după urcarea sa pe tron, ceea ce a dus la război cu aceștia. Pacea a fost restabilită cu condiția plății din partea Imperiului a unor subsidii anuale. Șeful ostrogoților, Theodemir (Thiudimer) dădea în schimb ca ostatec pe copilul său Theodoric, care la moartea tatălui, a fost proclamat singurul rege al ostrogoților (471). Theodoric a rămas o perioadă de timp în Moesia Inferior, având ca loc de reședință orașul *Novae* (Șiștov) și fiind când aliat al împăratului împotriva celorlalți goți din Imperiu, când luptând alături de aceștia sau singur împotriva romanilor. În anul 488, la îndemnul împăratului Zenon (476–491, a doua oară), Theodoric a părăsit Moesia Inferioară și s-a îndreptat înspre Italia, pentru a lua locul lui Odoacru, regele herulilor, alt federat germanic al Imperiului. Theodoric a întemeiat acolo regatul ostrogot ce-i poartă numele (493). În felul acesta, prin politica sa abilă, Imperiul roman de răsărit scăpa de pericolul populațiilor germanice. În schimb, partea de apus a Imperiului roman căzuse definitiv sub loviturile herulilor lui Odoacru (476). În timp ce ostrogoții lui Theodoric se mai aflau încă în Moesia Inferior, în anul 480, au apărut pentru prima oară la frontiera Dunării de Jos triburi ale „bulgarilor“. Împăratul Zenon i-a chemat pe noii sosiți la sud de Dunăre, împotriva goților, dar bulgarii au fost bătuți de aceștia¹⁷.

Așadar, prin împletirea și a acestor trei destine, Attila, Aetius și Odoacru, „asistăm“ la un adevărat capitol de istorie universală, cu preliminarii continentale în zona carpato-dunăreană (înțelegând Dunărea dintre Alpi și M. Neagră) și anume: la nașterea *Imperiului european al humilor*, sub Attila, la *apărarea* Imperiilor romane – de Apus și de Răsărit și la *căderea irevocabilă a celui de apus* – 476.

Din motivele sau și din motivele de mai sus se impun a fi subliniate câteva elemente ale explicării istoriei romano-barbare, romane-târzii sau romano-bizantine (pentru zona Dunării de Jos) și anume:

1. Dunărea de Jos devine nu numai „granița“ dintre Imperiul roman de răsărit și „barbari“, dintre creștinii din imperiu și creștinii (fie și arieni) sau „barbarii“ din nordul Dunării, ci și regiunea (înțelegând aici întreg sud estul Europei) de unde se

¹⁷ *Idem, ibidem.*

vor ridica apărătorii de frunte ai lumii romane, dintre traci, illyri, moesi, daci, începând cu Maximimus Thrax și sfârșind cu Justinian, printre care un loc de frunte îl ocupă și ultimul mare apărător al Imperiului roman de apus – Aetius din Durostorum.

2. Dunărea de Jos, prin instituțiile bisericești creștine (episcopii, mănăstiri, biserici parohiale) devine, ca și întreg sud-estul Europei, în linie *cronologică* (după Palestina și Siria) al doilea centru mondial al creștinismului, atât prin activitatea misionară a apostolilor Andrei, Pavel (v. *Scrisorile către Filippeni, Thessaloniceni, Corinteni* din Noul Testament) și Petru, dar și prin lupte duse de episcopii și cărturarii creștini împotriva sectelor (monofiziți, nestorieni, arieni etc.). E cunoscută opoziția lui Bretanion și a populației creștine romanice din Dobrogea împotriva „arianului“ Valens.

3. Tot aici la Dunărea de Jos se naște vechea literatură „română“ în limba latină (ca cea mai târzie „slavonă“ în limba română), prin activitatea unor mari cărturari, de valoare universală: *Niceta din Remesiana, Ioan Cassian, Dionysios Exiguus, Auxentius din Durostorum*; iar pentru istoria literaturii germane vechi, traducerea (nu în întregime) a Bibliei în limba germană-gotică de către episcopul devenit arian – Ulfila.

4. În regiunile carpato-dunărene (deci pe Dunărea de la Alpi la Marea Neagră) se pun temeliile a ceea ce numim MAREA COLABORARE, dintre romani și „barbari“, dintre romano-bizantini și turci (huni, avari, bulgari) și slavi.

5. Aici, pe Dunăre „s-a plămădit“ atât apărarea lumii romane, prin *pax romana*, dintre data bătăliei de la Naissus (269) și până după Justinian, cât și căderea Imperiului roman de Apus (Attila, Odoacru – skirul și herulii săi) sau dănuirea Imperiului bizantin (înțelegându-l din 476 la 1453), care încă un mileniu a apărat Europa, civilizația sa urbană și rurală, creștinismul, de atacurile „*Imperiului stepelor*“.

ALARIC, AETIUS, ATILA

ou

LA NAISSANCE, LA DÉFENSE ET LA MORT DES EMPIRES

– Résumé –

L'auteur discute les destins de ces trois personnalités de l'histoire antique, arrivées sur la scène de l'histoire européenne à la fin de l'époque romaine et au commencement de l'époque pré-médiévale.

On présente la personnalité de AETIUS de Durostorum, le dernier défenseur de l'Empire Romain d'Occident, ainsi que les personnalités de ses „contemporains“, le Wisigoth Alaric et le Hun Attila. Des destins dans la poussière de l'histoire des empires.